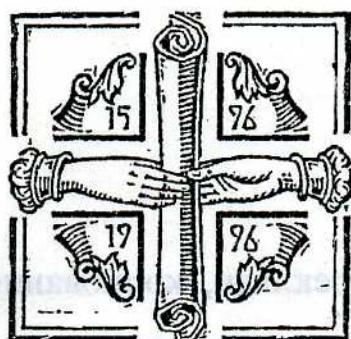

чоо-ліття Берестейської чнї

Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII столітті

*Матеріали Других «Берестейських читань»
Львів, Дніпропетровськ, Київ, 1-6 лютого 1995 р.*

Редактор Борис Гудзяк, співредактор Олег Турій

Інститут Історії Церкви

Львівської Богословської Академії

9-1500-5077-2 ISBN

Львів – 1996

Інформаційна културно-освітня
та науково-дослідницька

ДІЯННЯ ЦУЧІЛІВСЬКОЇ АДАМІВСЬКОЇ ІГУЛІОТСЬКОЇ ЦРКВИ У ІНДІЯХ

«Діяльність християнської церкви в Індії»
д. 2001 р. о. богослов. д-р іван Ковальчук, доктор філософії
шікун та О сотник засновник «Інституту Історії Церкви»

Передруки, переклади, копіювання, кодування і
збереження в комп'ютерних системах матеріалів дозволені
виключно за згодою Інституту Історії Церкви

Львівської Богословської Академії

ISBN 5-7707-9327-9

© Інститут Історії Церкви
Львівської Богословської Академії

ПЕРЕДМОВА

Впродовж останніх двох тисячоліть західної цивілізації співвідношення Церкви, держави і суспільства до великої міри визначало русло історичного розвитку, а тому й стало однією з провідних тем історичної науки. Особливе зацікавлення дослідників викликають події XVI–XVII століття – періоду, що в історіографії отримав назву ранньомoderного, – коли внаслідок кардинальних змін у духовному, культурному і громадському житті відбувся відхід від середньовічних моделей і вартостей, заснованих на ототожненні Церкви з державою та поєднанні релігії з політикою.

Ці переміни започаткували процеси модернізації, філософським підґрунтам яких була віра у всемогутність людського розуму, необмежену здатність людства до самовдосконалення і прогресу. Релігія з її «архаїчними» категоріями добра, любові й милосердя поступово, але неухильно відкидалася секуляризованим суспільством на узбіччя магістрального розвитку. Здобутки, якими сьогодні може похвалитися постмодерна цивілізація, – розщеплення атома, підкорення космосу, генна інженерія, комп’ютерний інтелект тощо – справді вражаючі. Поза тим все чутнішими стають голоси, що б’ють на сполох, застерігаючи людство від небезпеки самознищення. Освенцім, Гіросіма, Чорнобиль – все це також віхи прогресу. Виявилось, що суспільство, яке оволоділо надсучасними технологіями, втратило чіткі моральні орієнтири; демократичні політичні системи, побудовані в основному на християнських принципах і поняттях про гідність людини, не мають надійної опори через розмиття свого первинного духовного фундаменту.

Глибока криза постмодерного світу – сьогодні вже не лише духовна і культурна, але й екологічна, економічна, демографічна – вимагає критичного пересмыслення досвіду минулого та переоцінки зasad, які з кінця XVII ст. були панівними у західній цивілізації. На порозі третього тисячоліття питання про роль Церкви у відродженні суспільства й оновленні держави знову стає актуальним.

Подібні проблеми, хоча в іншому контексті, виникають тепер у країнах колишнього комуністичного блоку. Зокрема, як показує досвід перших років демократизації та розбудови незалежності в Україні, молода держава, попри її шире намагання забезпечити реальну свободу совісті для своїх громадян, ще не спромоглася виробити *modus vivendi* стосовно Церкви, саме існування якої так довго заперечував радянський режим. Владні структури часом

невпевнено, інколи надто категорично, але майже завжди незграбно ставляться до Церкви, виявляючи елементарну необізнаність і нерозуміння її внутрішньої сутності. В свою чергу церковна ієрархія також зволікає з теоретичним опрацюванням та практичним втіленням власної концепції про роль та місце релігії у новому суспільно-політичному ладі. На цьому тлі нове українське суспільство, яке змушене вирішувати цілий ряд гострих економічних, соціальних, ідеологічних та інших проблем, залишається якщо не байдужим, то розгубленим і дезорієнтованим у церковно-політичних справах.

Актуальна ситуація в Україні ускладнюється ще й тим, що протягом віків тут існували не лише різні християнські Церкви, але й державна влада, з якою місцевому населенню та його душпастирям доводилось мати справу, належала чужинцям. Таким чином на розвиток церковно-політичних традицій наклалися зовнішні впливи, які так чи інакше даються взнаки у сучасних взаєминах між Церквою, державою і суспільством. Яким би не було наше сьогоднішнє ставлення до історичних прецедентів, вони є реальними, і їх не можна просто відкинути, а варто пізнати та зрозуміти.

З нагоди 400-ліття Берестейської унії, яке широко відзначається не лише в Україні, але й далеко поза її межами, Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії проводить дворічну програму «Берестейських читань», що має на меті сприяти виробленню та утвердженню в суспільстві об'єктивного наукового підходу до аналізу та оцінки цієї важливої, хоч і контроверсійної події. Перший тематичний цикл читань був присвячений з'ясуванню історичних передумов та фактичного перебігу самого процесу відновлення зв'язків із Західною Церквою і переходу ієрархії та вірних Київської митрополії під юрисдикцію Римського престолу. Їх матеріали вже появилися друком під заголовком *«Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління»* (Львів, 1995). Доповіді та дискусії Других «Берестейських читань» на тему «Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII столітті», які відбулися у Львові, Дніпропетровську та Києві на початку лютого 1995 р., ми пропонуємо шановним читачам у цьому виданні.

Події XVII ст. займають окреме місце в українській історичній пам'яті та політичній ідеології. Саме у цьому віці стосунки між Церквою і суспільством в Україні укладалися за умов існування власної державності. І хоча цьому періодові присвячено чимало наукових та популярних досліджень і публікацій, в історіографії

все ще залишаються певні прогалини. Зокрема церковно-політичні відносини минулого в умовах пострадянської конфесійної неополеміки здебільшого розглядаються за приготовленими заздалегідь схемами, які не лише звужують можливості пізнання об'єктивної істини, але й спотворюють історичні реалії. Натомість, коли близче приглянутися до подій ранньомодерного періоду в Україні та навколо неї з різних перспектив, як це зробили представлені у цьому збірнику учасники конференції, виявляється, що цей час якраз і був характерний своєю динамічністю, мінливістю, багатоваріантністю – тобто порушенням будь-яких усталених схем і стереотипів. Сподіваємося, що такий підхід сприятиме піднесенню дискусії щодо впливу Берестейської унії на суспільно-політичні процеси в Україні XVII ст. на новий професійний рівень.

Засади публікації «Берестейських читань» залишаються без змін. При редагуванні текстів доповідей та усних виступів дискутантів, редактори намагалися зберегти стиль оригіналів, щоб передати динамічний характер і живу атмосферу читань. Поодинокі автори і виступаючі несуть відповіальність за точність фактологічних тверджень чи аналітичних суджень, які не конечно збігаються з думкою редакторів. Священному Синодові Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, який уможливлює проведення цієї публікації матеріалів читань, належиться велика подяка, як і всім організаціям і поодиноким особам, зокрема доповідачам і дискутантам, які причинилися до успішного завершення Других «Берестейських читань» і виходу в світ цього збірника.

Львів, 10 квітня 1996 р.

д-р Борис Гудзяк

директор

Інституту Історії Церкви

Львівської Богословської Академії

**ПРОГРАМА
ДРУГИХ «БЕРЕСТЕЙСЬКИХ ЧИТАНЬ»**

**Держава, суспільство і Церква
в Україні у XVII столітті**

ЛЬВІВ

Головує:

Борис ГУДЗЯК

(Інститут Історії Церкви ЛБА, Львів)

Дискутант:

Ярослав ДАШКЕВИЧ

(Відділення Інституту української
археографії НАН України, Львів)

9:00 відкриття

9:15 **Сергій ПЛОХІЙ**

(Інститут української археографії НАН України, Київ)

**“Свяченне право повстання: Берестейська үнія і
релігійна легітимація Хмельниччини”**

9:55 виступ дискутантів

10:15 дискусія між доповідачами і дискутантами

10:30 загальна дискусія

10:55 перерва

11:15 **о. Гергард ПОДСКАЛЬСЬКИЙ**

(Колегія Санкт Георген, Франкфурт на Майні)

**“Берестейська үнія з перспективи Вселенського
(Царгородського) патріархату в XVII ст.”**

11:55 виступ дискутантів

12:15 дискусія між доповідачами і дискутантами

12:30 загальна дискусія

12:55 перерва на обід

14:30 **Тереза ХИНЧЕВСЬКА-ГЕННЕЛЬ**

(Інститут історії ПАН, Варшава)

“Берестейська үнія в XVII ст. з польської точки зору”

15:10	виступ дискутантів
15:30	дискусія між доповідачами і дискутантами
15:45	загальна дискусія
16:10	перерва
16:30	Тетяна ОПАРІНА (Педагогічний університет, Новосибірськ) “Сприйняття үнії в Росії XVII ст.”
17:10	виступ дискутантів
17:30	дискусія між доповідачами і дискутантами
17:45	загальна дискусія
18:10	закриття, підсумки

Актовий зал Львівського держуніверситету ім. І. Франка

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

Головує:

Ганна ШВИДЬКО

(Дніпропетровський держуніверситет)

Дискутанти:

о. Юрій МИЦІК

(Відділення Інституту української археографії
НАН України, Дніпропетровськ)

Генадій ВИНОГРАДОВ

(Дніпропетровський держуніверситет)

Зал Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького

КІЇВ

Головує:

Мирослав ЛАБУНЬКА

(Український Вільний Університет, Мюнхен)

Дискутанти:

Наталія ЯКОВЕНКО

(Інститут української археографії НАН
України, Київ)

Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ

(Київський держуніверситет, Київ)

Зал засідань Інституту історії НАН України

ДОПОВІДАЧІ ТА УЧАСНИКИ

Сергій Плохій (1957 р.н.) у 1980 р. закінчив історичний факультет, а в 1982 р. – аспірантуру на кафедрі історіографії та джерелознавства Дніпропетровського державного університету. Доктор історичних наук, професор (з 1990 р.). Завідував кафедрою загальної історії Дніпропетровського університету, відділом пам'яток духовної культури Інституту української археографії НАН України. Останнім часом – професор-гість Альбертського університету (Едмонтон, Канада) та координатор програми дослідження Українських Церков Канадського Інституту Українських Студій. Автор кількох монографічних публікацій, в тому числі *Папство и Украина: Політика Римської курии на українських землях в XVI – XVII вв.* (Київ, 1989), підручника *Історія церкви та релігійної думки в Україні*. Кн. 3: XVI – XIX ст. (Київ, 1994) та чисельних статей.

о. Гергард Подскальський народився у 1937 р. в Саарбрюкені (Німеччина), у 1956 р. вступив до чину отців єзуїтів. Вивчав філософію (1958-1961) та богослов'я (1963-1967). Докторську дисертацію захистив у Мюнхенському університеті в 1971 р. З 1972 р. – доцент кафедри церковної історії та візантійсько-слов'янського богослов'я Колегії Санкт-Георген у Франкфурті, а в 1981 р. обійняв посаду професора цієї ж кафедри. З 1978 р. – професор-гість Папського Орієнタルного Інституту в Римі. Опублікував монографії: *Byzantinische Reichseschatologie* (Мюнхен, 1972), *Theologie und Philosophie in Byzanz* (Мюнхен, 1977), *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus'* (Мюнхен, 1982), *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453 – 1821)* (Мюнхен, 1988). Праця *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien* готується до друку. Автор близько 100 інших статей і повідомлень.

Тереза Хинчевська-Геннель, науковий працівник Інституту історії Польської Академії Наук у Варшаві. Уродженка м. Єленя Гура. У 1971-1976 рр. навчалася у Варшавському університеті та захистила магістерську працю, присвячену патріотизму та етнічній свідомості Вільгельма з Мальме. Ступінь доктора історії здобула у 1982 р. в Інституті історії ПАН на підставі дисертації про національну свідомість української шляхти у першій половині XVII ст., яка в 1985 р. вийшла друком. Там же у 1995 р. отримала габілітацію за монографію *Rzeczpospolita XVII wieku w*

oczach cudzoziemców (два видання – 1993 і 1994 рр.). Опублікувала кілька десятків наукових статей і рецензій, присвячених ново-часній історії Польщі, України і Білорусі; автор і ведуча програм на історичну тематику Польського радіо, член Польсько-української історичної комісії.

Тетяна Опаріна, кандидат історичних наук, доцент кафедри світової культури Новосибірського державного педагогічного університету, народилася у 1962 р. в Новосибірську. У 1980-1986 рр. навчалася на гуманітарному факультеті Новосибірського університету, після закінчення якого вступила до аспірантури при Інституті історії Сибірського відділення Російської Академії Наук. Кандидатську дисертацію на тему «Вплив творів українсько-білоруських полемістів кінця XVI – початку XVII ст. на боротьбу ідей в Росії XVII ст.» захистила у 1993 р. Автор 12 наукових статей. Зараз готує до друку монографію *Иван Наседка и полемическое богословие Киевской митрополии*.

Борис Гудзяк, доктор філософії, директор Інституту Історії Церкви, віце-ректор Львівської Богословської Академії.

Ярослав Дашкевич, доктор історичних наук, заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, керівник Львівського відділення цього ж Інституту, провідний науковий співробітник Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України, професор Львівського державного університету ім. І. Франка.

Ганна Швидько, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Дніпропетровського державного університету.

О. Юрій Мицик, доктор історичних наук, завідувач Дніпропетровського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, професор кафедри історії України Дніпропетровського державного університету, секретар Дніпропетровської єпархії Української Православної Церкви Київського Патріархату.

Генадій Виноградов, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Дніпропетровського державного університету.

Мирослав Лабунька, доктор філософії, професор, ректор Українського Вільного Університету в Мюнхені, професор Українського Католицького Університету ім. св. Клиmenta Папи, науковий співробітник Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету, голова Товариства «Обнова».

Нatalia Яковенко, доктор історичних наук, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», заступник директора Інституту східно-європейських досліджень, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України (Київ).

Василь Ульяновський, доктор історичних наук, доцент кафедри історії України Київського державного університету ім. Т. Шевченка, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України (Київ).